

Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΝ ΤΗ ΠΑΛΑΙΑΙ ΔΙΑΘΗΚΗ

II

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ Π.ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Α'

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

2. Η ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀνθρωπολογικῶν τῆς Π.Διαθήκης χωρίων γίνεται ἀντιληπτόν, ὅτι ἡ πρώτη ἅμα καὶ θεμελιώδης, παρὰ δὲ τὴν λακωνικότητα αὐτῆς ἀρκούντως διαφωτιστικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ πολλάκις ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ τιθέμενον οὐσιῶδες ἐρώτημα «τί ἐστὶν ἄνθρωπος;»¹ δέον νὰ ἀναζητηθῇ ἤδη ἐν τῇ α' περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διηγήσει², ἥτις ὡς εἶπομεν, ὁμοῦ μετὰ τῆς β' διηγήσεως³, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης⁴. Ἀναμφιβόλως δὲ οὐ μόνον κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν α' διήγησιν, ἀλλὰ καὶ συμφώνως πρὸς τὰς λοιπὰς σχετικὰς μαρτυρίας ὁλοκλήρου τῆς Π.Διαθήκης ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δημιουργίᾳ καὶ δὴ εἰδικώτερον ἡ ἀξία αὐτοῦ ἐγκεῖται πρωτίστως καὶ κυρίως εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (בְּצֶלְמֵ אֱלֹהִים)⁵, ὡς ἐπανειλημμένως ἀναφέρει ἡ α' διήγησις, θέτουσα μάλιστα τὴν κεντρικὴν ταύτην ἀνθρωπολογικὴν τῆς Π.Διαθήκης ἰδέαν ἀρχικῶς εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ⁶, δίκην

1. Ψαλμ. 8, πρβλ. Ἰώβ 7₁₇, 15₁₄, Ψαλμ. 144, Σοφ. Σειρ. 18, κλπ.

2. Γεν. 1₂₆ ἐξ.

3. Γεν. 2₇ ἐξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 242 ἐξ.

5. Γεν. 1_{26,27}, 5₈, 9₈, Σοφ. Σολ. 2₂₈, Σοφ. Σειρ. 17. Περὶ τῆς ἐμμέσου μνείας τῆς εἰρημένης ἀνθρωπολογικῆς ἐκφράσεως θὰ γίνῃ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐρεῦνης ταύτης λόγος.

6. Γεν. 1₂₆.

Θεοῦ¹, καὶ ἐν τοῖς δευτεροκανονικοῖς αὐτῆς βιβλίοις ἀπαντοῦν δύο ρηταὶ μαρτυρίαι περὶ τῆς «εἰκόνης» ταύτης², ἡ δὲ Κ.Διαθήκη παραλαβοῦσα ἐκ τῆς Π. Διαθήκης οὐ μόνον τὴν περὶ «εἰκόνης Θεοῦ» (עִלְמִיּוֹן עֶלְמִיּוֹן), ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα» (בְּצֶלְמֵהוּ) αὐτοῦ διδασκαλίαν ἐκείνης³, διὰ τῆς ἐν αὐτῇ τελειωθείσης ὑπερφυσικῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἀνέπτυξε ἀρκούντως τὴν διδασκαλίαν ταύτην, μάλιστα δὲ διέκρινεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ θεανθρώπου Ἰ.Χριστοῦ, τὴν διὰ μέσου τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας ἀποκαλυπτομένην καὶ ἐν τῇ Κ.Διαθήκῃ σάρκα λαβοῦσαν «εἰκόνα Θεοῦ»⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ, ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν φύσιν τῆς «εἰκόνης Θεοῦ» (עִלְמִיּוֹן עֶלְמִיּוֹן), προκειμένου εὐθὺς κατωτέρω νὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος, ἀρκούμεθα ἐνταῦθα προκαταβολικῶς νὰ ὑπογραμμίσωμεν μόνον τὴν πλήρη ἀναλογίαν καὶ δὴ καὶ σύμπτωσιν τῆς φύσεως αὐτῆς πρὸς τὴν καθαρῶς πνευματικὴν καὶ ὑπερβατικὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, ἀποτελοῦντος τὸ προσδιορίζον τὴν φύσιν τῆς «εἰκόνης» (עֶלְמִיּוֹן) αὐτοῦ πρότυπον, τοῦ ὁποῦ καὶ εἶναι αὕτη, ὡς «εἰκὼν» αὐτοῦ, ἡ κατὰ πάντα πιστή, καὶ ὡς ὁ Θεὸς τῆς Π. Διαθήκης, πνευματικὴ βεβαίως ἀπεικόνισις.

Ἐνταῦθα ὅμως εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας ὅτι, ἐν σχέσει πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο πρόβλημα, δηλ. τῆς φύσεως τῆς «εἰκόνης Θεοῦ» (עִלְמִיּוֹן עֶלְמִיּוֹן), κατὰ τε τὸ παρελθὸν καὶ δὴ καὶ σήμερον ὑπὸ πολλῶν, ἐγκρίτων μάλιστα, ἐρευνητῶν οὐ μόνον ἐμμέσως, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως διετυπώθη ἡ ἐποψις, καθ' ἣν ὡς βάσις τοῦ עִלְמִיּוֹן עֶלְמִיּוֹן («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν») ὑπόκειται ἡ ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἰσραηλιτικῇ θρησκείᾳ ἀνθρωπομορφικὴ περὶ Θεοῦ ἀντίληψις. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν θέσιν ἐνίων ἐρευνητῶν, τὸ עִלְמִיּוֹן עֶלְמִיּוֹן ἀναφέρεται, ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη⁵, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τινὰς δὲ καὶ εἰς τὴν ὁρθίαν τοῦ ἀνθρώπου στάσιν. Ἐν ἄλλοις λόγοις, κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἀντιλήψεις, ἰδίᾳ

1. Γεν. 1₂₆, 9₆.

2. Σοφ. Σολ. 2₂₈, Σοφ. Σειρ. 17₃.

3. Οὕτω πρβλ. ἐνταῦθα ἰδίᾳ Κολοσ. 3₁₀, Ρωμ. 8₂₉, Ἐφεσ. 4₂₄, ὡς καὶ Α' Κορινθ. 11₇, Β' Κορινθ. 3₁₈ κλπ.

4. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ ἰδίᾳ Β' Κορινθ. 4_{4β} («... τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ»), Κολοσ. 1₁₅ («ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως»), πρβλ. καὶ Κολοσ. 1₁₆ ἐξ. Περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Κ. Διαθήκης, ἐν σχέσει πρὸς τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», βλ. τὴν ἀνωτέρω, σελ. 203, ὑπόσημ. 5 μνημονευθεῖσαν βιβλιογραφίαν.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 212, ὑπόσημ. 4.

τῶν H.Gunkel¹, P.Humbert² καὶ πρό τινων ἐτῶν καὶ τοῦ L.Köhler³, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς πλέον ἀντιπροσωπευτικούς ἐκ τῶν εἰρημένων ἐρευνητῶν⁴, τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (עִלְמִינִי כְצַלְמֵי אֱלֹהִים) ἔγκειται εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο βεβαίως ἔχει, ἐν τελευταία ἀναλύσει, ὡς ἀναγκαίαν αὐτοῦ προϋπόθεσιν, ὅτι καὶ τὸ πρότυπον τῆς «εἰκόνης» (צֶלֶם), τ.ἐ. ὁ Θεὸς εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ὁμοούσιος τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς τοῦτο ἄλλως τε ρητῶς σχεδὸν λέγεται ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐρευνητῶν. Ἐκ τῶν μάλιστα ἐκτεθέντων εὐκόλως διαπιστοῖ τις, ὅτι ἡ τοιαύτη θεώρησις τοῦ עִלְמִינִי כְצַלְמֵי (κατ' εἰκόνα ἡμετέραν) ὁδηγεῖ ἀναποτρέπτως εἰς τὴν παραδοχὴν ὑλικῆς, κατὰ κύριον λόγον, συγγενείας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὅθεν εὐλόγως δικαιούμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ ὡς ἄνω ἐρευνηταὶ διὰ τῶν εὐθέως ἢ καὶ ἐμμέσως ἐκφραζομένων ἀντιλήψεων των, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν πρόβλημα, καταλήγουν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν παραγνώρισιν τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ἐφ' ὅσον αὐτὸ τὸ ἐν προκειμένῳ κύριον τῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας τῆς Π.Διαθήκης ἔρεισμα, ἦτοι τὸ עִלְמִינִי כְצַלְמֵי (κατ' εἰκόνα

1. Ὁ εἰρημένος ἐρμηνευτὴς διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας τοῦ Γεν. 1,26 ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ Γεν. 5,1-8, παρατηρεῖ δὲ χαρακτηριστικῶς τὰ ἐξῆς: «Gott hat Adam nach seinem Bilde geschaffen; Adam aber zeugte Seth nach seinem Bilde. Der zweite Satz ist ganz klar: der Sohn gleicht dem Vater an Gestalt und Aussehen; danach ist also auch der erste Satz zu deuten; die Ebenbildlichkeit bezieht sich in erster Linie auf den Körper des Menschen, wenn freilich auch das Geistige dabei nicht ausgeschlossen ist» (Die Urgeschichte und die Patriarchen, σελ. 106). Διαφωτιστικὰ δ' ὅμως τοῦ τρόπου σκέπτεσθαι τοῦ H. GUNKEL εἶναι ὅσα ἐν συνεχείᾳ παρατηρεῖ: «Der Moderne wird gegen diese Erklärung einwenden, dass Gott überhaupt keine Gestalt habe da er ja ein Geistwesen sei (Joh. 4,24). Aber der Gedanke der Unkörperlichkeit Gottes erfordert eine Kraft der Abstraktion, die dem alten Israel unerschwinglich gewesen wäre und erst von der griechischen Philosophie erreicht worden ist. Vielmehr, redet das Alte Testament in grosser Naivetät von Gottes Gestalt, von seinen Ohren, Händen und Füßen» (ἐνθ' ἄν.).

2. Μν. ἐργ. σελ. 157, ἐνθα ὑποστηρίζει ὅτι τὸ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ «avec le même physique que la divinite, qu'il en est une effigie concrète et plastique, figurée et extérieure».

3. Καὶ ὁ ἐρμηνευτὴς οὗτος διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Γεν. 1,26 ἐκκινεῖ ἐκ τοῦ χωρίου Γεν. 5,1-8, ἵνα καταλήξῃ εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: «Damit ist auch klargelegt, was gemeint ist, wenn Gen. 1,26 auf das besalmenu ein kidemutenu folgt. Es hat abschwächende Wirkung. Die Menschen sind in der [aufrechten] Gestalt Gottes geschaffen, aber doch nicht ganz so, sondern nur in dem Masse, dass es aussieht, als ob sie diese Gestalt hätten. Damit ist die Würde und die Einzigartigkeit der Erscheinung Gottes gewahrt, wie es der ganzen Haltung der Priesterschaft gemäss ist» (Die Grundstelle der Imago-Dei-Lehre, σελ. 21).

4. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, σελ. 212, ὑποσημ. 4, ἐνθα ἡ θέσις τοῦ G.vonRAD, ὡς καὶ τὴν ἐν ἐρμηνευτικῇ σχολῇ εἰς τὸ Γεν. 1,26 παρομοίαν θέσιν τοῦ R.deVAUX, μεταφράσαντος τὴν Γένεσιν ἐν τῇ Bible de Jérusalem.

ἡμετέραν»), ἀναφέρεται κατ' αὐτοὺς μόνον εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πλᾶσθέν, συμφῶνως πρὸς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἐν λόγῳ ἐρμηνευτῶν, «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (עִלְמֵאֵל עִלְמֵאֵל), ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν σχεδὸν ἐκμηδένισιν τῆς καθαρῶς πνευματικῆς τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ μονοθεϊστικῆς θρησκείας, ἐχούσης ὡς θεμέλιον αὐτῆς τὴν πίστιν εἰς πνευματικὸν καὶ ὑπερβατικὸν Θεόν. Ἀξίον ὑπογραμμίσσεως μάλιστα εἶναι ἐνταῦθα, ὅτι ἡ θρησκεία τῆς Π.Διαθήκης οὐ μόνον τῆς ἀρχαιοτέρας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς νεωτέρας καὶ δὴ καὶ τῆς προφητικῆς περιόδου ἀπογυμνοῦται τοῦ πνευματικοῦ καὶ καθαρῶς ὑπερβατικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος. Τοῦτο δὲ διότι οἱ τε ὀνομαστὶ προαναφερθέντες, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ συντηρητικώτεροι τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν, ἐνῶ δὲν ἀποδέχονται πλήρως τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν τοῦ עִלְמֵאֵל (κατ' εἰκόνα ἡμετέραν), δηλ. ἀντιτίθενται πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν πρώτων ὑποστηριχθεῖσαν ἔποψιν περὶ ὕλικῆς καὶ δὴ σωματικῆς ἀντιστοιχείας τοῦ «κατ' εἰκόνα» (עִלְמֵאֵל) καὶ τοῦ προτύπου, τ.ἔ. ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, συμφωνοῦν πρὸς ἐκείνους εἰς τὸ ὅτι ἡ περιλαμβάνουσα τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν ἀνθρωπολογικὰ χωρία τῆς Γενέσεως, κατ' αὐτοὺς, νεωτάτη καὶ δὴ αἰχμαλωσιακὴ πηγὴ P (ἱερατικὸς κῶδιξ) ἐκφράζει ἕκτυπον ἐν προκειμένῳ τὴν ἀρχαιοτέραν Ἰσραηλιτικὴν ἀνθρωπομορφικὴν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν¹.

Ἄλλ' ἡ οὐδόλως πείθουσα τὸν ἀπροκατάληπτον ἐρευνητὴν τῆς Π.Διαθήκης τοιαύτη ἐκδοχὴ τοῦ עִלְמֵאֵל (κατ' εἰκόνα ἡμετέραν), μετ' ἐξέτασιν τῶν σχετικῶν τῆς Π.Διαθήκης δεδομένων, ἐμφανίζεται ὡς τελείως ἀστήρικτος, πρὸς τοῖς ἄλλοις, κυρίως καὶ διὰ τοὺς ἐξῆς γενικωτέρους λόγους.

Ἐν πρώτοις ἡ ἀποτελοῦσα τὴν ἀφετηρίαν τῶν εἰρημένων ἐπόψεων σημασιολογικὴ ἔρευνα τῆς ἑβρ. λέξεως עִלְמֵאֵל («εἰκῶν») δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀγνοήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῶν λίαν χαρακτηριστικῶν χωρίων Ψαλμ. 397,7320², πρὸς

1. Οὗτω π.χ. ὁ W.EICHRÖDT (Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 78) παρατηρεῖ σχετικῶς περὶ τοῦ συγγραφῆς: «In der altisraelitische Erzählung, die ihm vorlag, mag der עִלְמֵאֵל עִלְמֵאֵל, das Bild Gottes, einmal ganz konkret vorgestellt worden

sein. Das legen nicht nur die Erzählungen von Erscheinen Gottes in Menschengestalt nahe, sondern auch die Berichte des babylonischen Kulturkreises von der Menschenschöpfung, die mehrfach an eine körperliche Ähnlichkeit zu denken scheinen». Περαιτέρω δὲ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι: «Wenn also der Mensch עִלְמֵאֵל עִלְמֵאֵל,

gemäss dem Bilde Gottes geschaffen wird, hat man dabei ursprünglich wohl an eine Abbildung Gottes in der äusseren Gestalt des Menschen gedacht, wobei das aufrechte Stehen und Gehen des Menschen ein Hauptmoment der Ähnlichkeit gebildet haben mag. Das dieser Gedanke freilich eine Neuschöpfung des priesterlichen Erzählers gewesen sei (Köhler), ist so unwahrscheinlich wie möglich;» (ἐνθ' ἂν.).

2. Τὴν βαρύντητα τῆς μαρτυρίας τῶν εἰρημένων δύο ψαλμικῶν χωρίων ὑπογραμμίζει, νομίζομεν, καὶ τὸ λίαν χαρακτηριστικὸν γεγονὸς, ὅτι οἱ προμνημονευθέντες P.HUMBERT (μν. ἔργ., σελ. 156) καὶ L.KÖHLER (μν. ἔργ., σελ. 18), ἀντιληφθέντες ὅτι τὰ

τὰ ὁποῖα, ὡς ἤδη καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐξετέθη, ἰδιαίτατα σχετίζεται σημασιολογικῶς τὸ **חָנֹּחַ** ἐν τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς χωρίοις τῆς Γενέσεως, δι' οὓς λόγους εἶδομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ¹. Διότι ἡ παρουσία τῶν ὡς ἄνω ψαλμικῶν χωρίων μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ χρήσεως τοῦ ὅρου **חָנֹּחַ** καὶ ἐν πνευματικῇ καὶ οὐ μόνον ὑλικῇ ἐννοίᾳ. "Οθεν γεννᾶται τὸ εὐλογον ἐρώτημα: Διατί παραγινώριζεται² ἡ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὑπαρξίς καὶ τῆς τοιαύτης ἐννοίας τοῦ **חָנֹּחַ**, ὥστε οἱ ἐρευνῆται, στηριζόμενοι μόνον ἐπὶ τῆς χρήσεως τοῦ **חָנֹּחַ** ἐν καθαρῶς ὑλικῇ ἐννοίᾳ, νὰ καταλήγουν εἰς τὴν ἥδη γνωστὴν ἐκδοχὴν, ὅτι δηλ. καὶ τὸ **חָנֹּחַ** ἐν τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς χωρίοις τῆς Γενέσεως ἀναφέρεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τὴν ὑλικὴν τοῦ Θεοῦ «εἰκόνα»; Καὶ πέρα αὐτοῦ ὅμως τὰ χωρία ταῦτα τῆς Γενέσεως εἶναι, ὡς ἤδη ἐξετέθη ἐν τοῖς πρόσθεν, αἱ μοναδικαὶ περιπτώσεις, ἔνθα ὁ Θεὸς τῆς Π.Διαθήκης ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον «εἰκόνος» (**חָנֹּחַ**) τινὸς ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ μόνον δὲν θὰ ἔπρεπε ἄρᾳ γε νὰ καταστήσῃ προσεκτικὸς τοὺς προμνημονευθέντας ἐρμηνευτάς, ὥστε νὰ διακρίνουν τὰ ἀνθρωπολογικὰ ταῦτα χωρία ἀπὸ τῶν λοιπῶν περιπτώσεων, ἔνθα ἀπαντᾷ ὁ ὅρος **חָנֹּחַ** («εἰκὼν») ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ;

Πρὸς δὲ τούτοις ἀπορριπτέα, ὡς τελείως ἀβάσιμος, καὶ ἡ ἔποψις συγχρόνων ἐγκρίτων ἐρευνητῶν, καθ' ἣν τὸ **חָנֹּחַ** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν») προδίδει τὴν ἐν προκειμένῳ ὑπαρξίν ἐπιδράσεως τοῦ εἰδωλολατρικοῦ περιβάλλοντος, ἥτοι τῆς ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνατολῆς³, ἐπὶ τὰ ἀνθρωπολογικὰ τῆς Π.Διαθήκης

χωρία ταῦτα ἀνατρέπουν τοὺς γνωστούς ἰσχυρισμούς των, ὑπεστήριξαν ὅτι ἐν τῇ ἐβραϊκῇ γλῶσσῃ ὑπάρχουν δύο **חָנֹּחַ**, ἥτοι **חָנֹּחַ** (I) ἀποδιδόμενον διὰ τοῦ «εἰκὼν» κλπ. καὶ **חָנֹּחַ** (II) μεταφραζόμενον διὰ τοῦ «σκιά». Τοῦ κατ' αὐτοὺς δ ε υ τ ε ρ ο υ τοῦτου **חָנֹּחַ** γίνεται χρήσις ἐν Ψαλμ. 39₇, 73₂₀, ἐνῶ τὸ **חָנֹּחַ** (I) ἀπαντᾷ ἐν τοῖς λοιποῖς τῆς Π.Διαθήκης χωρίοις (Γεν. 1_{26,27} (δίδ.), 5_{3,9}, Ἀριθμ. 33₅₂, I Σαμ. 6₅ (δίδ.), 11, II Βασ. 11₁₈, II Χρον. 23₁₇, Ἀμ. 5₂₀, Ἰεζ. 7₂₀, 16₁₇, 23₁₄). Σημειωτέον ὅτι, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἡ ἔποψις αὕτη τῶν προμνημονευθέντων ἐρμηνευτῶν δὲν εὔρεν ὑποστηρικτὰς μεταξὺ τῶν γνωστῶν παλαιδιαθηκολογῶν, πολλῶ δὲ μάλλον φαίνεται ὅτι ἠγνοήθη καὶ ὑπο τῆς νεωτέρας κοινκονιανῆς των G.LISOWSKI καὶ L.ROST.

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 208ξ.

2. Σημειωτέον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ διακρινόμενος διὰ τὴν ἐμβρίθειάν του W.EICHRÖDT δὲν μνημονεύει καὶ τῶν χωρίων τούτων, ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἐννοίαν τοῦ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν», ἀν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὅρου **חָנֹּחַ** (ἐνθ' ἄν.). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν E.JACOB (Théologie de l' Ancien Testament, σελ. 135 ξξ), ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὸν P.van IMSCHOOT (Théologie de l' Ancien Testament, τόμ. II, σελ. 7), ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἐν μονογραφίᾳ ἐξετάσαντα τὴν ἐννοίαν τοῦ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» F.HORST (μν. ἔργ.) κ.θ.

3. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὴν μνείαν τῶν συντηρητικῶν θεολόγων τῆς Π.Διαθήκης W.EICHRÖDT (ἐνθ' ἄν.) καὶ E.JACOB (ἐνθ' ἄν.).

χωρία, ἐπιρροῆς ἀναφερομένης κατ' αὐτοὺς οὐ μόνον ἀπλῶς εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν διατύπωσιν ἢ καὶ εἰς τὴν περὶ σημασίας τῆς εἰκόνας γενικῶς ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν περὶ μορφῆς τοῦ Θεοῦ εἰδωλολατρικὴν ἰδέαν, ὡς θὰ ἡδύνατό τις εὐκόλως νὰ διαπιστώσῃ ἀναγινώσκων τὰς σχετικὰς ἐπόψεις τῶν εἰρημένων ἐρευνητῶν. Διότι, γενικώτερον, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐπιδράσεως τῶν πολυθεϊστικῶν καὶ ὑλομόρφων, σαφῶς δὲ χονδροειδῶν εἰδωλολατρικῶν καὶ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀνθρωποπαθῶν ἀντιλήψεων τῆς ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνατολῆς εἰς τὴν γένεσιν ἢ καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς καταυγαζομένης ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς θείας διαθήκης καὶ τοῦ δεκαλόγου¹ καθαρῶς πνευματικῆς περὶ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ πίστεως τοῦ μόνου ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ μονοθεῖστοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ;

Καὶ περαιτέρω ὅμως, ἐὰν ὑπετίθετο ὅτι ἐδεχόμεθα τὸν ὅλως αὐθαίρετον ἰσχυρισμὸν τοῦτον, παραμένει ἡ ἀπορία· πῶς εἶναι δυνατόν, ἢ ἐπίδρασις αὕτη τοῦ πολυθεϊστικοῦ τῆς Π.Διαθήκης περιβάλλοντος νὰ φθάσῃ μέχρι νοθείας τῆς πνευματικῆς, ἡθικῆς μονοθεΐας διὰ τῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἐπισήμου, ἐν τέλει, πολιτογραφήσεως, μέσῳ τῶν ἀναλόγων ὅρων καὶ τρόπων ἑκφράσεως καὶ δὴ τῶν περὶ εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ περὶ μορφῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεων τῆς ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνατολῆς αὐτῆς ταύτης τῆς εἰδωλολατρίας εἰς τὴν μωσαϊκὴν, μάλιστα δέ, πάντοτε κατὰ τοὺς εἰρημένους ἐρευνητάς, εἰς τὴν ἀνυπερβλήτον εἰς καθαρότητα καὶ ἐσωτερικότητα πνευματικὴν προφητικὴν θρησκείαν τῆς Π.Διαθήκης; Ταῦτα πάντα δὲ παρὰ τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁλόκληρος ἡ Π.Διαθήκη αὐστηρῶς ἀντιδιαστέλλει ἑαυτὴν ἀπὸ πάσης εἰδωλολατρικῆς ἐκδηλώσεως ἢ ἀντιλήψεως, ἀποκρούουσα κατηγορηματικῶς πᾶσαν καθ' ὅλον δῆποτε τρόπον καὶ ὅς ὅταν δῆποτε μορφήν ἀπεικόνισιν τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ τῆς Π.Διαθήκης², ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς μαχομένη τὸν ὑπέρτατον ἀγῶνα τῆς ἐπιβιώσεως αὐτῆς ἐναντίον τῆς εἰδωλολατρίας, στρεφομένη καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν καὶ ἐκ πρώτης ὀψεως ἁθωπότερων ἐκδηλώσεων αὐτῆς, διότι διέβλεπε ὑπὸ τὸ ἁθῶν ἐνδυμα τὸν καταδοκῶντα ἐχθρόν, ἥτοι τὸν συγκρητισμὸν, ἄγοντα εἰς τὴν νόθευσιν καὶ εἰς τὸν ἐκφυλισμὸν τῆς ἡθικῆς πνευματικῆς μονοθεΐας τοῦ ὑπερκοσμοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης.

Περαιτέρω δὲ ἀρκούντως ἐμφανῆς εἶναι, νομίζομεν, ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ἢ προσπάθεια πρὸς συστηματικὴν ἀποφυγὴν καὶ πάσης ἐκφράσεως ὁδηγοῦσης εἰς σύγχυσιν καὶ ἐνθυμιζούσης τὰς ἀπορριφθεῖσας εἰδωλολατρικὰς ἀντιλήψεις. Τέλος ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν τῇ

1. Ὑπενθυμίζομεν ἐνταῦθα τὴν δευτέραν ἐντολὴν (Ἐξ. 20, ἐξ., πρβλ. Δευτ. 4, 16, ἐξ.).

2. Πρὸς τοὺς ἄλλους, προχειρῶς πρβλ. ἐν προκειμένῳ K.-H. BERNHARDT, Gott und Bild. Ein Beitrag zur Begründung und Deutung des Bilderverbotes im Alten Testament, Berlin 1956.

Π.Διαθήκη, και ἐκεῖ ἔτι, ἔνθα γίνεται χρῆσις ἀνθρωποπαθῶν εἰκόνων καὶ ἐκφράσεων, οὐδαμοῦ περιγράφεται οὐ μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἢ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἐμφάνισις. Δὲν θὰ ἔπρεπε δ' ἐνταῦθα νὰ παροραθῇ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ προδίδων εἰδωλολατρικὴν ἐπίδρασιν ὅρος οὗτος δὲν εὐρῆται ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ καὶ πλήρει ἀνθρωπομορφισμῶν, κατὰ δὲ τοὺς προμνημονευθέντας ἐρμηνευτὰς καὶ πλήρει μυθολογικῶν στοιχείων, β' ἀνθρωπολογικῇ διηγήσει, ἥτις ὅμως ἀποφεύγει πάντα ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς μορφῆς τοῦ Θεοῦ κλπ., ἀλλ' ἐν τῇ ἄλλως κεκαθαρμένη παντὸς μυθολογικοῦ στοιχείου καὶ ξένη πρὸς οἷαν δῆποτε ἀνθρωποπαθῇ ἔκφρασιν κατ' ἐξοχὴν πνευματικῇ α' διηγήσει¹.

Ἐντεῦθεν, ἔστω καὶ ἐὰν ἤθελέ τις δεχθῇ ἐν προκειμένῳ ἀναιτιολογήτως βεβαίως, τὴν πλεον ἀνῶδυνον τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπόψεων, ὅτι δηλ. τὸ **יְהוָה** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν») προδίδει ἀπλῶς καὶ μόνον κατὰ τὴν εἰδολογικὴν ἔκφρασιν ἐπίδρασιν τῆς ἀρχαίας Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἐπὶ τὴν Π.Διαθήκην, εἶναι κατὰ λογικὴν, νομίζομεν, ἀναγκαιότητα ὡς νὰ ἀποδέχεται μίαν τῶν κάτωθι ἐκτιθεμένων ὑποθέσεων: Εἴτε δηλ. ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ πολλάκις ἐπαναλαμβανομένου λάθους καὶ δὴ τοσάκις, ὅσαι καὶ αἱ περιπτώσεις, ἔνθα χρησιμοποιεῖται ὡς ἀνθρωπολογικὸς ὅρος τὸ **אֱלֹהִים** («εἰκὼν»), εἴτε ὅτι, οὐχὶ ἄνευ ἐλλείψεως στοιχειώδους εὐσυνειδησίας, οὐ μόνον ὁ θεόπνευστος ἱερὸς συγγραφεὺς ὑπέπεσεν εἰς σοβαρὸν ὀλίσθημα διὰ τῆς χρήσεως τοιοῦτου γριφώδους καὶ μὴ διαυγοῦς ὅρου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μετέπειτα ἐπεξεργασταὶ τῆς βίβλου τῆς Γενέσεως ἐλαφρῶς τῇ καρδίᾳ ἠνέχθησαν τὸ συγκρητιστικὸν τοῦτο στοιχεῖον, ἥτοι τὸ **יְהוָה אֱלֹהִים** («εἰκὼν Θεοῦ»), ὡς ὅρον καὶ ἰδέαν εἰδωλολατρικῆς προελεύσεως καὶ οὕτως ἀφῆκαν ἀνοικτὴν τὴν θύραν διὰ πᾶσαν παρερμηνείαν τοῦ εἰρημένου ὅρου, ἰδίᾳ ἐκ μέρους τῶν ἀπλοϊκωτέρων πιστῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν βεβαίως πάντοτε εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν τί ἀκριβῶς κρύπτεται ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τοῦ χονδροειδοῦς ἀνθρωπομορφισμοῦ. Εἴτε πάλιν ὅτι ἡ ἐβραϊκὴ, καὶ κατὰ τοὺς προμνημονευθέντας ἐρμηνευτὰς Ἰουδαϊκὴ, θεολογικὴ μάλιστα, σκέψις εὐρισκομένη ἐν μεγάλῃ ἀδυναμίᾳ ἐκφράσεως, ἢ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος σοβαρωτάτης συγχύσεως τῆς ἰδέας τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ, ἐδανείσθη ἐκ τοῦ πολυθεϊστικοῦ καὶ εἰδωλολατρικοῦ αὐτῆς περιβάλλοντος τὴν σχετικὴν ἔκφρασιν, καθιερούσα δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἤδη ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως τὴν σύγχυσιν, πολιτογραφούσα ἡμᾶς ἐπισήμως τὸν συγκρητισμὸν, καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα μάχεται θαρραλέως καὶ διὰ παντὸς μέσου τὸν ἀδυσώπητον ἀγῶνα ἐναντίον πάσης εἰδωλολατρικῆς ἐπιδράσεως καὶ κατὰ τοῦ Ἰσραελῶντος τὰ πάντα λίαν ὑπούλου συγκρητισμοῦ, διὰ δὲ τῶν προφητῶν, μάλιστα δὲ διὰ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 245έξ.

τοῦ, κατ' αὐτούς, συγχρόνου Ἰεζεκιήλ πολεμεῖ ἐναντίον τῶν εἰκόνων καὶ παν-
τὸς εἰδους εἰδώλων.

Ἡ προτεινομένη ὅμως ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων ἐρμηνευτῶν τοιαύ-
τη ἐξήγησις εἶναι ἀπαράδεκτος καὶ μόνον ἐκ τοῦ λόγου ὅτι τὸ **הִיָּלָה לְבָבָהּ**
(«κατ' εἰκόνα Θεοῦ»), ὡς ἀνθρωπολογικὸς ὅρος, εὐρηται, τὸ πρῶτον μάλιστα
καθιερούμενος, ἐν τῇ περιφήμῳ α' διηγῆσαι, τῆς ὁποίας σημειωτέον καὶ ὑπὸ
τῶν πλείστων ἐκ τῶν εἰρημένων ἐρευνητῶν ἀναγνωρίζεται ἡ καθ' αὐτὸ ὑψηλὴ
θεολογικὴ διατύπωσις, θεωρουμένη δικαίως ὡς τὸ ἀποκορύφωμα τῆς πνευμα-
τικότητος τῆς ἡθικῆς μονοθεΐας τῆς Π.Διαθήκης καὶ τῆς πίστεως αὐτῆς εἰς
ἀπολύτως ὑπερβατικὸν Θεόν, ὡς πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐμφαίνει ἤδη καὶ ἡ ἀνω-
τέρω ὑποδηλωθεῖσα συστηματικὴ ἀποφυγὴ τῶν ἀνθρωπομορφισμῶν καὶ πάσης
ἀνθρωποπαθοῦς ἐκφράσεως, ἐνῶ ἀντιθέτως σαφέστατα διαγράφεται ἡ ὑπερ-
κοσμιότης τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ καθαρῶς πνευματικὴ αὐτοῦ φύσις. Ἡ δὲ ἰδέα αὕτη
περὶ τῆς ἀπολύτου ὑπερβατικότητος τοῦ Θεοῦ τῆς Π.Διαθήκης καταυγάζει
ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν διήγησιν ταύτην εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὥστε, παρ' ὅλον
μάλιστα ὅτι ἐν αὐτῇ γίνεται λόγος περὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῶν ὑλικῶν ὄντων
καὶ εἶτα περὶ τοῦ διφυοῦς ἀνθρώπου, νὰ δύναται τις ἄνευ φόβου ὑπερβολῆς
νὰ χαρακτηρίσῃ τὰ ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ διηγῆσαι ταύτῃ ἐκτιθέμενα ὡς κατ' ἐξοχὴν
πνευματικὴν δημιουργίαν. Καὶ τοῦτο διότι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διήγησις, ἀρκου-
μένη προφανῶς εἰς ὅσα ἡ ἀρχαιοτέρα αὐτῆς β' διήγησις ἀναφέρει σχετικῶς,
δὲν μνημονεύει ἀμέσως οὐδὲ καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ καθαρῶς ὑλικοῦ τῶν
ζώων μέρους, τονίζουσα ἀντιθέτως τὴν δημιουργίαν αὐτῶν ὡς «**ψυχῶν ζω-
σῶν**» (**הַיָּה שֶׁבַח**)¹.

Πολλῷ δὲ μᾶλλον οὐδεὶς λόγος γίνεται ἐν τῇ διηγῆσαι ταύτῃ περὶ τῆς
κατασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀποφεύγεται ἐν προκειμέ-
νῳ, οὐχὶ βεβαίως ἀσκόπως, ἀλλὰ πρὸς ἀποτροπὴν ἴσως πάσης παρερμηνείας
καὶ δὴ καὶ ἀστόχου τυχὸν συσχετισμοῦ, καὶ αὕτη ἐστὶ ἡ μὴ ἀναφερομένη εἰς
τὴν ὕλην ἐκφρασις «**ψυχὴ ζῶσα**» (**הַיָּה שֶׁבַח**), ὡς χρησιμοποιοιθεῖσα προκειμένου
περὶ τῶν ζώων. Ἀντ' αὐτῆς δὲ τὸ πρῶτον εἰσάγεται ἐνταῦθα ἡ νῦν ἐξεταζομένη
παραστατικωτάτη καὶ βαρυσήμαντος, λακωνικωτάτη δ' ἐκφρασις **יְהוָה לְבָבָהּ**
(«κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»), ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ὑπογράμμισιν τῆς ὑφισταμένης
καὶ ἐξοφθάλμως ἀντιληπτῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς φύσεως τῶν ζώων καὶ τῆς
φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς ἕξαρσιν τῆς ἐναντι ἀπάντων τῶν
δημιουργημάτων τῆς ἐξαήμερου ἀπαραμιλλήτου ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐκφρα-
σις διαγράφουσα, ὡς ἤδη καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐξετέθη, τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ
ἐσωτέραν σχέσιν καὶ δὴ καὶ συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν θὰ ἔπρεπεν ἄλλως τε
νὰ παροραθῇ ἐν προκειμένῳ ἡ χρῆσις τοῦ πνευματικωτέρου ρήματος «**ποιῶ**»

1. Γεν. 1_{20:21,24:80}.

(השג(I), כרמ)¹ και οὐχὶ τοῦ χρησιμοποιουμένου ἐν τῇ β' διηγῆσει ἀνθρωποπαθοῦς «πλάσσω» (יצו)². Τὸ δὲ ῥῆμα «ποιῶ» ἀπαντᾷ, σημειωτέον, ἐν ἅπασιν τοῖς χωρίοις τῆς Π.Διαθήκης, ἔτι δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς δευτεροκανονικοῖς, ἐνθα εὑρεται ὁ ἀνθρωπολογικὸς ὅρος «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (עִינֵי אֱלֹהִים)³.

Ἐν ὅψει τῶν δεδομένων τούτων εὐλόγως διερωτᾶται τις, πῶς ἐν τοιαύτῃ κατ' ἐξοχὴν πνευματικῇ διηγῆσει καὶ δὴ ἐν τῷ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως ἀνυπερβλήτῳ χωρίῳ αὐτῆς Γεν. 126, ὅπερ δικαίως εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τὸ ἀπαύγασμα οὐ μόνον τῆς διηγήσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικωτέρας καὶ κατὰ τοὺς ἤδη ἀντικρουομένους ἐρευνητάς, νεωτάτης προφητικῆς μονοθεΐας, ὑπάρχει τοσοῦτον, χονδροειδὲς καὶ εἰδωλολατρικῆς προελεύσεως ἀνθρωπομορφισμὸς κατακρημνίζων οὕτως αὐτὰ ταῦτα τὰ θεμέλια τῆς ἰδίας ἐν τῇ ὑπ' ὅψει α' διηγῆσει περιτράνωσ διακηρυσσομένης πίστεως εἰς ὑπερκόσμιον καὶ ἀπολύτως πνευματικὸν Θεόν;

Καὶ ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ עִינֵי אֱלֹהִים («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν») ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ὕλικήν φύσιν αὐτοῦ, ἥτοι εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τοῦ ὁποίου, κατὰ τοὺς εἰρημένους ἐρμηνευτάς καὶ περιγράφει, γεννᾶται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ προμνημονευθὲν καὶ νέον εὐλογον ἐπίσης ἐρώτημα: Πῶς εἶναι δυνατόν, προκειμένου μάλιστα περὶ τοῦ τελειότερου θείου δημιουργήματος τῆς ἐξαήμερου, ἐν μιᾷ τοσοῦτον πνευματικῇ καὶ δὴ θεμελιώδει διὰ τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς Π.Διαθήκης διηγῆσει νὰ μὴ γίνεταί οὐδεὶς λόγος περὶ τῆς πολλαχῶς, ὡς ἤδη διεπιστώσαμεν, μαρτυρουμένης ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως⁴, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ὡς ἐκ τῆς φύσεως ταύτης, ὡς εἶδομεν, αὐστηρῶς διακρίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ κτήνους καὶ δὴ συγγενεῖται πρὸς τὸν Θεόν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου μνημονεύεται ἡ κοινὴ πρὸς τὰ ζῶα ὕλική τοῦ ἀνθρώπου φύσις; Τὸ δὲ τελευταῖον τοῦτο, κατ' ἀντίθεσιν μάλιστα πρὸς τὰ ζῶα περὶ ὧν, ὡς διεπιστώσαμεν, ἡ αὐτὴ διήγησις δὲν ἀναφέρεται ἀμέσως εἰς τὸ καθαρῶς ὕλικόν αὐτῶν μέρος, τονίζουσα μόνον τὸ ὅτι ἐγένοντο ὡς «ψυχὰι ζῶσαι»;

Περαιτέρω ὅμως ἐὰν ἐνταῦθα, ὡς εὐλόγως θὰ ἀνέμενέ τις ἔνεκα τοῦ ἀναμφιλέκτως πνευματικοῦ τῆς α' ταύτης διηγήσεως χαρακτῆρος, δὲν γίνεται λόγος περὶ τῆς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον τὸ עִינֵי אֱלֹהִים («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»), τὸ καὶ μόνον προσδιορίζον, καὶ κατ' αὐτούς, τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ὁμιλεῖ ἢ μὴ μόνον, ὡς θέλουν οὗτοι, περὶ τῆς ὕλικῆς αὐτοῦ φύσεως, ποῦ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δεόν νὰ ἀναζητηθῇ ἢ μνησθῇ τῆς

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 250, ὑποσημ. 3.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 255εξ.

3. Γεν. 1_{26,27}, 5_{1,9}, Σοφ.Σολ. 2₂₈, Σοφ.Σειρ. 17₈.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 410εξ.

πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως; Μήπως τὴν μνείαν ταύτην θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνέυρωμεν ἐν τῇ β' διηγῆσει, τὴν ὁποίαν σημειωτέον πολλοὶ καὶ τῶν συγχρόνων ἐρμηνευτῶν θεωροῦν ὡς πλήρη μυθολογικῶν στοιχείων, καὶ δὴ εἰδικώτερον νὰ τὴν ἀναζητήσωμεν ἐν τῇ καταφανῶς ἀνθρωποπαθεῖ αὐτῆς ἐκφράσει: «καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς»¹; Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῆς β' διηγήσεως δικαίως δύναται τις νὰ διερωτηθῇ· διατί ἡ ἐκφρασις **וַיִּנְפְּחֶנּוּ** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»), χαρακτηριζομένη ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ ἐρμηνευτῶν ὡς ἀνθρωποπαθής, καὶ μάλιστα ὡς κατ'ἀλοιπον ἀρχαιοτέρας εἰδωλολατρικῆς ἐπιδράσεως χονδροειδοῦς ἀνθρωπομορφικῆς περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεως τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ, ὑπάρχει ἐν τῇ κατ' αὐτοὺς νεωτάτῃ καὶ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως πνευματικώτερᾳ καὶ θεολογικώτερᾳ α' διηγῆσει, ἐνῶ ἀπουσιάζει ἐκ τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος καὶ λίαν ἀνθρωποπαθοῦς β' διηγήσεως; Ἐν τέλει δὲ ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τοῦ **וַיִּנְפְּחֶנּוּ** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν») δὲν ἔρχεται ἄρᾳ γὰρ εἰς ζωηροτάτην μάλιστα ἀντίθεσιν πρὸς ὅσα οὐ μόνον περὶ τῆς κατὰ τὴν Π.Διαθήκην φύσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ χαρακτηῖρος καὶ δὴ καὶ τῆς ἐποχῆς, ἀμα δὲ καὶ περὶ τῆς προελεύσεως τῆς α' διηγήσεως οἱ αὐτοὶ ἐρευνῶνται ἀλλαχοῦ ἢ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ σχετικῷ ἔργῳ ὑποστηρίζουν;

Ὅπως δὴποτε, ἀναγινώσκων τις τὰς ἤδη ἐκτεθείσας ὑποθέσεις τῶν εἰρημένων ἐρμηνευτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ **וַיִּנְפְּחֶנּוּ** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»), οὐχὶ ἄνευ δόσεώς τινος μελαγχολίας ἀναμνησθεταὶ τῶν ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικῶν ἐν προκειμένῳ λόγων τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, τοὺς ὁποίους οὗτος, θέτων μάλιστα ἐν τέλει καὶ εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ ἀπολύτως πνευματικοῦ καὶ ὑπερκοσμοῦ Θεοῦ τῆς Π.Διαθήκης, ἀπευθύνει πρὸς ἅπαντας τοὺς παρανοοῦντας τὴν ὑπερβατικότητα αὐτοῦ: «*Τίνοι ὁμοιώσατε κύριον καὶ τίνι ὁμοιώματι ὁμοιώσατε αὐτόν;*»² «*Νῦν οὖν τίνι με ὁμοιώσατε καὶ ὑψώθησομαι;* *Εἶπεν ὁ ἄγιος*»³.

Μεθ' ὅσα λοιπὸν ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, τίθεται ἐκ νέου ἐνταῦθα τὸ γενικώτερον πρόβλημα τῆς βαθυτέρας ἐννοίας τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ἀνθρωπολογικοῦ ὅρου **וַיִּנְפְּחֶנּוּ** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»). Τὸ δὲ πρόβλημα τοῦτο ἀναλύεται κυρίως εἰς τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους θεμελιώδη καὶ ἀλληλένδετα ἐρωτήματα: 1) Τίς ἡ φύσις τοῦ **יְהוָה** («κατ' εἰκόνα Θεοῦ»); 2) Εἰς τί τοῦ ἀνθρώπου ἀναφέρεται τοῦτο καὶ εἰς τί ἀκριβῶς ἔγκεται; 3) Τίς ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἑκτασις τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»; 4) Ποῖα τὰ ἐπὶ μέρους κύρια καὶ

1. Γεν. 2,β.

2. Ἡσ. 40,18.

3. Ἡσ. 40,26.

οὐσιώδη συστατικὰ στοιχεῖα, εἰς δὲ τοῦτο ἀναλύεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τίνες αἱ θεμελιώδεις αὐτοῦ ἐκδηλώσεις; Εἰς ταῦτα λοιπὸν τὰ θεμελιώδη ἐρωτήματα θὰ ἐπιχειρηθῇ ἐφεξῆς νὰ δοθῇ ἀπάντησις.

Ἐν πρώτοις ἡ φύσις τοῦ **עֵצָא דְּמַלְאכָא** («κατ' εἰκόνα Θεοῦ») εἶναι δυνατόν, νομιζομεν, νὰ καθορισθῇ ὁρθῶς μόνον, ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν δύο τινά, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν φύσιν τῆς προμνημονευθείσης **עֵצָא דְּמַלְאכָא** («εἰκόνας Θεοῦ»), συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν, κατὰ τὰ σχετικὰ τῆς Π. Διαθήκης χωρία, ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἰδιάζουσαν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἣτις καὶ προδίδει τὴν πρὸς τὸν Θεὸν συγγένειαν αὐτοῦ, ὡς διφυοῦς ὄντος, ἅμα δὲ διακρίνει τοῦτον καὶ ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν ὑλικῶν μόνον κτισμάτων τῆς ἐξαήμερου. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν «εἰκόνα Θεοῦ», εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω ὅτι ἡ φύσις αὐτῆς προσδιορίζεται ἐπακριβῶς ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ οὐ μόνον τὸ πρότυπον τῆς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὑπὸ τοῦ μυστηρίου καλυπτομένης «εἰκόνας» του ταύτης, ἀλλὰ διὰ μέσου αὐτῆς καὶ τὸ πρότυπον τοῦ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ δημιουργηθέντος ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου ἐπίσης ἡ προδηλωθεῖσα ἰδιάζουσα φύσις ἐντεῦθεν ἐμμέσως πάλιν καὶ προσδιορίζεται ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ.

Ὅθεν τὸ κατ' ἀρχὴν θεολογικόν, καθαρῶς, πρόβλημα τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ συμφώνως πρὸς τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τῆς Π. Διαθήκης ἄπτεται οὕτως, ἂν καὶ βεβαίως ἀπὸ τινος μόνον ἐπόψεως, καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης, δεδομένου ὅτι, ὡς μόλις ἐλέχθη, ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης προσδιορίζει ἐν τελευταία ἀναλύσει καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν ἰδιάζουσαν ἐκείνην φύσιν τοῦ, κατὰ τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τῆς Π. Διαθήκης, μόνου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»¹ δημιουργηθέντος διφυοῦς ἀνθρώπου, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὴν α' διήγησιν, ἐν τούτῳ ἀκριβῶς συγγενεῖ πρὸς τὸν Θεόν, ἅμα δὲ καὶ διακρίνεται αὐστηρῶς ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν ὑλικῶν δημιουργημάτων, πρὸς δὲ ὅμως κατὰ τὰ ἄλλα καὶ συγγενεῖ, ἔχων, ὡς ἤδη διεπιστώθη ἐν τοῖς πρόσθεν, καὶ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ φύσιν. Ἐνταῦθα δέ, μὴ δυνάμενοι δι' εὐνόητους λόγους νὰ ὑπείσέλθωμεν εἰς εἰδικωτέραν πῶς ἔρευναν τῆς κατὰ τὴν Π. Διαθήκην φύσεως τοῦ Θεοῦ, παραιτούμενοι καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς μνείας τῶν σχετικῶν χωρίων, ἀρκούμεθα ἐν προκειμένῳ, ἀντὶ ἄλλου τινός, νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν λίαν εὐγλωττον καὶ δὴ σπουδαιότατην μαρτυρίαν τοῦ ἐξῆς ἐπιγραμματικοῦ χωρίου τοῦ Ἡσαίου, ὅπερ μάλιστα, ἐὰν πιστευσώμεν τὰς θέσεις τῆς συγχρόνου ἑρμηνείας, οὐδύλως ὑπαλείπεται εἰς ἀρχαιότητα τῆς περιεχούσης τὸ **עֵצָא דְּמַלְאכָא** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν») α' διηγήσεως: «Οἱ Αἰγύπτιοι εἶναι ἄνθρωπος καὶ

1. Πρβλ. ἐνταῦθα τὸ χωρίον Γεν. 9, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν προηγηθέντων στίχων 2 ἐξ.

οὐχὶ Θεὸς καὶ οἱ ἵπποι αὐτῶν εἶναι σὰρξ καὶ οὐχὶ πνεῦμα»¹. Νομίζομεν δ' ὅτι τὸ βαρυσήμαντον τοῦτο χωρίον, ὡς ὁμολογοῦν ἄλλως τε καὶ τινες τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν², λακωνικῶς καὶ κατὰ τρόπον μοναδικὸν ἴσως ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ διηκηρύσσον τὴν καθαρῶς πνευματικὴν τοῦ ἀπολύτως ὑπερβατικοῦ Θεοῦ φύσιν καὶ ἐνθυμίζον ἐντεῦθεν τὸ πασίγνωστον ἰωάννειον χωρίον³, διακαίως εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ πρόδρομος καὶ δὴ καὶ ὡς τὸ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ παράλληλον ἐκεῖνου.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ, ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ἐκείνην φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ἣν οὗτος συγγενεὺς πρὸς τὸν ἀπολύτως πνευματικὸν Θεόν, αὐστηρῶς δ' ἅμα διακρίνεται ἀπὸ τῶν λοιπῶν ὑλικῶν μόνον δημιουργημάτων τῆς ἐξαήμερου, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἄλλου τινός, εἰ μὴ περὶ τῆς ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς καθαρῶς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀπολύτως ὑπερβατικοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης ἐπίσης πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦτο καταλήγει τις ἀβιάστως, ἐὰν λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μέχρι τοῦδε συναφῶς πρὸς τὴν πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου πορίσματα τῆς παρούσης ἐρεύνης, ἰδίᾳ δὲ τὰ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐκτεθέντα περὶ τε τῶν σπουδαίων σχετικῶν ἐν προκειμένῳ μαρτυριῶν τῶν δύο θεμελιωδῶν πηγῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης⁴ καὶ εἰδικώτερον περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου⁵, ἥτοι τοῦ ἀτομικοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ συστατικοῦ **שָׁרֵץ** («ψυχή») ⁶, καὶ δὴ περὶ τῶν ἐν αὐτῷ πνευματικῶν δυνάμεων⁷. Καὶ πράγματι ἐκ τῶν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματεῖᾳ γενομένων σχετικῶν διαπιστώσεων σαφῶς διαγράφεται, νομίζομεν, ὁ ἀναμφίλεκτος καθαρῶς πνευματικὸς χαρακτήρ τῆς φύσεως τοῦ **יְהוָה** («κατ' εἰκόνα Θεοῦ»).

Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν πάντων τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καὶ εἰδικώτερον τῆς μόλις προσδιορισθείσης καθαρῶς πνευματικῆς φύσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα

1. Ἦσ. 31, α (**יְהוָה לֹא בָרָץ רֵיחַ אֱדָנִים**).

2. Οὕτω, πρὸς τοῖς ἄλλοις, λίαν χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα σχετικῶς παρατηρεῖ ὁ ἐπιφανὴς ἐρμηνευτὴς καὶ θεολόγος τῆς Π. Διαθήκης O. PROCKSCH: «Auf Gott angewandt, gehört nun der Geist wie ja auch der Wind (1. Reg 18,12; 2. Reg. 2,16) der Region Gottes zu. Es wird zwar nicht gesagt, dass Gott Geist sei (Joh. 4,24); auch im Neuen Testament sind die beiden Begriffe nicht identisch, wohl aber verhält sich Gott zu Mensch wie Geist zu Fleisch (Jes. 31,8)» (Theologie des A.T., σελ. 460, πρβλ. σελ. 179).

3. Ἰωάννου 4₂₄.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', ἰδίᾳ σελ. 247έξ., 258έξ., 269έξ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 410έξ.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 587έξ.

7. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΣΤ', σελ. 94έξ., 96έξ., 298έξ.

Θεοῦ», ἐν συνδυασμῷ βεβαίως καὶ πρὸς τὰ προμνημονευθέντα δεδομένα περὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ ἀπάντησις καὶ εἰς τὸ δεύτερον τῶν διατυπωθέντων ἐρωτημάτων, νὰ καθορισθῇ δηλ. εἰς τί τοῦ ἀνθρώπου ἀναφέρεται τὸ «κατ' εἰκόνα» καὶ εἰς τί ἀκριβῶς ἐγκτεῖται τοῦτο ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Πράγματι δ' ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων δικαιούμεθα, νομίζομεν, νὰ υποστηρίξωμεν ἐνταῦθα ὅτι, ὡς ἐπανειλημμένως ἐν τοῖς πρόσθεν ὑπεδηλώθη, τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ, ἐκτὸς τῆς ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς ἀπολύτως πνευματικῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ ἐπίσης πνευματικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐκφραζομένης διὰ τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ συστατικοῦ, ἥτοι τῆς **ψυχῆς** (**ψυχής**), δι' ἧς οὗτος συγγενεὺς πρὸς τὸν Θεόν, διακρίνεται ἅμα ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν ὕλικῶν μόνον δημιουργημάτων. Κατὰ ταῦτα συμφώνως πρὸς τὰς σχετικὰς ἀνθρωπολογικὰς μαρτυρίας τῆς Π.Διαθήκης, ἰδίᾳ δὲ τῆς α' διηγήσεως, τὸ ἀποκλειστικὸν καὶ θεῖον προνόμιον «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀποτελοῦν τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν γινώρισμα μόνου τοῦ ἐν τῇ ἐκεῖ ἀκολουθουμένῃ ἐξελικτικῇ σειρᾷ τελευταίου καὶ τελειότερου δημιουργήματος, ἥτοι τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρεται κατὰ τε τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἀθάνατον τοῦ διφυοῦς ἀνθρώπου φύσιν, τὴν καὶ διακρίνουσαν αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν ὕλικῶν μόνον δημιουργημάτων τῆς ἐξαημέρου. Ἀκριβῶς δὲ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» εἶναι ἡ χαρακτηρίζουσα μόνον τὸν διφυῆ ἄνθρωπον πνευματικὴ αὐτοῦ φύσις καὶ δὴ τὸ ἀτομικὸν πνευματικὸν συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου, τ.ἔ. ἡ **ψυχή** (**ψυχή**)¹.

Ἐξ ἄλλου ἐν προκειμένῳ εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας ὑπογραμμίσεως τὸ ὅτι ἡ ὡς συμπέρασμα τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης τῶν ἀνθρωπολογικῶν τῆς Π.Διαθήκης δεδομένων οὕτω προσδιοριζομένη ἔννοια τοῦ **יְהוָה** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν») ἐπιμαρτυρεῖται ἀσφαλῶς καὶ ὑπὸ τῶν μὴ εἰσέτι μνημονευθέντων ἐνταῦθα δευτεροκανονικῶν τῆς Π.Διαθήκης βιβλίων, ἐνθα οὐ μόνον σαφῶς, ἀλλὰ καὶ ρητῶς ἐπισημαίνεται ὁ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον πνευματικὸς τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» χαρακτήρ ὡς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐμφαίνει τοῦτο ἰδίᾳ καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον τῆς Σοφίας Σολομώντος, ὅπερ μάλιστα ἀποτελεῖ, θὰ ἔλεγέ τις, λίαν διαφωτιστικὸν ἐρμηνευτικὸν σχόλιον εἰς τὸ Γεν. 126, ἀνάλογον ἐκεῖνου εἰς σπουδαιότατα διὰ τὴν θεολογίαν τῆς Π.Διαθήκης καὶ δὴ καὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν αὐτῆς: «Οἱ ὁ Θεὸς ἐκτίσεν τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσία καὶ² εἰκόνα

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 587εξ., ἰδίᾳ σελ. 618εξ.

2. Μήπως ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἀντιγραφικοῦ λάθους καὶ θὰ ἔπρεπε ἀντὶ «καὶ» νὰ ἀναγνώσωμεν «κατ'», συμφώνως πρὸς τὰ χωρία Γεν. 1_{26,127,58}, Σοφ.Σειρ. 17₈; Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ Vulgata εὖ νοεῖ τὴν εἰκασίαν ταύτην («et ad imaginem»). «Ὅσον

τῆς ἰδίας αἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν»¹. Θὰ ἡδύνατο δέ τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ προαναφερθὲν χωρίον τοῦ Ἑσαίου², ἐν συνδυασμῷ βεβαίως καὶ πρὸς τὸ μόλις παρατεθὲν χωρίον τῆς Σοφίας Σολομώντος καὶ ὑπὸ τὸ φῶς σειρᾶς ὅλης σπουδαίων σχετικῶν χωρίων, ἔστω καὶ ἐμμέσως, ὀδηγεῖ, ὡς θέλομεν εὐθὺς κατωτέρω ἐκθέσει, εἰς τὸν ἀσφαλῆ καθορισμὸν καὶ τοῦ ἑτέρου σκέλους τοῦ ἤδη ἐξεταζομένου δευτέρου ἐρωτήματος, ἥτοι τοῦ εἰς τί ἀκριβῶς ἔγκειται εἰδικώτερον τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τοῦτο δὲ διότι ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τοῦ Ἑσαίου³ διακηρύσσεται, νομίζομεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπόλυτον «πνεῦμα» (חַי) ³. Ἀλλ' ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ διεπιστώθη, καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ δὴ ἐν τῇ «ψυχῇ» (נַפֶּשׁ) αὐτοῦ κατὰ θεῖον προνόμιον μεταλαμπαδευθὲν διὰ τῆς θείας «πνοῆς» (נְשֻׁמָּה) ⁴ ἐδρεῦει αἰωνίως τὸ «πνεῦμα Θεοῦ» (רוּחַ אֱלֹהִים חַי) ἐκδηλούμενον καὶ ὡς πνευματικὴ ἀρχή⁵. Ὅθεν ἐν ὅψει καὶ τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν σαφῶν ἐν προκειμένῳ δεδομένων τῆς Π.Διαθήκης, ἐν οἷς καὶ ἡ ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθεῖσα πανηγυρικὴ τῆς βίβλου τοῦ Ἰωβ διαβεβαίωσις «ἀλλὰ πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς πνοή δὲ παντοκράτορός ἐστιν ἡ διδάσκουσα αὐτοὺς»⁶ ἀβιάστως συνάγεται, νομίζομεν, ἐκ τῆς βαρυστημάντου μαρτυρίας τοῦ Ἑσαίου⁷ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀναγνωριζόμενον ὡς θεῖον προνόμιον «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, προσδιοριζόμενον ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ ἀ' περὶ δημιουργίας διηγήσει ἀναφερομένου «πνεύματος Θεοῦ» (רוּחַ אֱלֹהִים חַי) ⁷, ἔγκειται, ὡς πολλαχοῦ ἤδη τῆς παρούσης ἐρεύνης ὑπεδηλώθη, ἀκριβῶς εἰς τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ δὴ ἐν τῇ «ψυχῇ» (נַפֶּשׁ) αὐτοῦ ἐδρεῦον «πνεῦμα» (חַי). Τὸ τελευταῖον τοῦτο προσδιορίζον, ὡς εἴρηται⁸, τὴν φύσιν, τὸ πρότυπον, τὴν καταγωγὴν, τὰς ιδιότητας καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνθρωπίνης «ψυχῆς» (נַפֶּשׁ) καὶ ἐμφαίνον ἅμα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν στενὴν σχέσιν καὶ δὴ καὶ συγγένειαν αὐτῆς, σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς, συμφώνως καὶ πρὸς τὸ προμνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἑσαίου⁹, ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τῆς «σαρκὸς» (בָּשָׂר).

καὶ ἂν ἐμφανίζεται εὐλογος ἡ διόρθωσις τοῦ «καὶ» διὰ τοῦ «κατά», οὐδὲν ἐπιχειροῦμεν ἐν προκειμένῳ νὰ θεμελιώσωμεν ἐπ' αὐτῆς, ὡς ἄλλως τε παρητήθημεν καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς ἡτιολογημένης προσθήκης τοῦ συνδέσμου ׀ («καὶ») ἐν τῇ βαρυστημάντῳ φράσει בְּצַלְמֵנוּ

וְנַתַּתֵּנוּ (Γεν. 1, 26), περὶ ἧς πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 219 ἐξ., 221.

1. Σοφ. Σολ. 2, 28.

2. Ἑσ. 31, 9 α.

3. Πρβλ. τὴν ἀνωτέρω, σελ. 367, ὑποσημ. 2 παρατήρησιν τοῦ O. PROCKSCH.

4. Γεν. 2, β, πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 622, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 301 ἐξ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 291, πρβλ. σελ. 301 ἐξ., τόμ. ΛΕ', σελ. 622, 627.

6. Ἰωβ 32, πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 293, ὑποσημ. 1.

7. Γεν. 1, 2 γ.

8. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 295 ἐξ.

Συγκεκριαλαιοῦντες λοιπὸν τὰ δεδομένα τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεῦνης ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐκ πάντων τῶν δημιουργημάτων τῆς ἐξαήμερου ἀποκλειστικὸν καὶ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα καὶ δὴ θεῖον προνόμιον μόνον τοῦ ἀνθρώπου, δι' οὗ ἂφ' ἐνὸς μὲν σαφῶς καὶ αὐστηρῶς διακρίνεται οὗτος ἐκ πάντων τῶν ὕλικῶν μόνον κτισμάτων, ἂφ' ἐτέρου δὲ στενῶς σχετίζεται καὶ αὐτὸ τοῦτο συγγενεῦει οὗτος πρὸς τὸν Θεόν, εἶναι τὸ θεωρούμενον ὡς ἐναντι τῆς ἀλόγου κτίσεως εἰδοποιοὺς διαφορὰ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (יְהִי אֱלֹהִים בְּצַלְמֵנוּ)¹, ὡς ἀκριβῶς καὶ τὸ ἐν αὐτῷ «πνεῦμα Θεοῦ» (רוּחַ אֱלֹהִים), ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτοῦ ὡς πνευματικῆς ἀρχῆς². Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (יְהִי אֱלֹהִים בְּצַלְמֵנוּ) καὶ τοῦ «πνεύματος Θεοῦ» (רוּחַ אֱלֹהִים) ἀναμφιβόλως ὑφίσταται, νομίζομεν, ἀμοιβαία αἰτιώδης καὶ οὐσιώδης σχέσις. Κατὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος εἶναι «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (יְהִי אֱלֹהִים בְּצַלְמֵנוּ) διότι προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς θείας αὐτοῦ «προῆς» (פְּנֵי), ἥτις καὶ ἐνεφύτευσεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν «ψυχὴν» (נֶפֶשׁ), μετελαμπαδεύθη εἰς αὐτὸν τὸ «πνεῦμα Θεοῦ» (רוּחַ אֱלֹהִים)³ καὶ τοῦτο διότι ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (יְהִי אֱלֹהִים בְּצַלְמֵנוּ). Ἡτοι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει τὸ «πνεῦμα Θεοῦ», διότι οὗτος εἶναι «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», καὶ εἶναι «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» διότι ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τὸ «πνεῦμα Θεοῦ». Πάντα ταῦτα λακωνικῶς ἐκφράζονται, νομίζομεν, ἐν τῷ προμνημονευθέντι χωρίῳ τῆς Σοφίας Σολομώντος⁴.

Ὑπὸ τὸ φῶς λοιπὸν τῶν ἤδη γενομένων διαπιστώσεων καὶ δὴ τῶν ἐκτεθέντων περὶ τῆς ὑφισταμένης ἀμοιβαίας αἰτιώδους καὶ οὐσιώδους σχέσεως μεταξὺ τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ «πνεύματος Θεοῦ» εἶναι δυνατὸν καὶ μόνον νὰ κατανοηθῇ, νομίζομεν, τὸ γεγονὸς ὅτι ἂφ' ἐνὸς μὲν ἐν τῇ α' ἀνθρωπολογικῇ διηγήσει, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς παραλλήλοις χωρίοις τῆς Π. Διαθήκης, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»⁵ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, οὐδὲν ρητῶς ἀναφέρεται περὶ τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «πνεύματος Θεοῦ», ἂφ' ἐτέρου δὲ ἐν τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς χωρίοις τῆς Π. Διαθήκης, ἐνθα ρητῶς μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξίς τοῦ «πνεύματος Θεοῦ»⁶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, οὐδὲν ἐπίσης λέγεται ρητῶς περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα

1. Τοῦτο συνάγεται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἰδίᾳ καὶ ἐκ τοῦ χωρίου Γεν. 9₈, πρβλ. Γεν. 9₉ ἐξ.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, ἰδίᾳ τόμ. ΛΣΤ', σελ. 293 ἐξ.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 304 ἐξ.

4. Σοφ. Σολ. 2₂₈.

5. Γεν. 1_{26,27} (δ' ἐξ.), 9₈, Σοφ. Σολ. 2₂₈, Σοφ. Σειρ. 17₈, πρβλ. Γεν. 5₉.

6. Τὰ χωρία ταῦτα πρβλ. προχείρως ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 292 ἐξ., ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ יְהִי אֱלֹהִים בְּצַלְמֵנוּ («πνεύματος Θεοῦ») ὡς τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῆς ἀρχῆς.

Θεοῦ» δημιουργίας αὐτοῦ, ἀν καὶ τὰ χωρία ταῦτα, ὡς διεπιστώθη ἐν τῷ οἰκίῳ τόπῳ, προϋποθέτουν τὰς δύο θεμελιώδεις πηγὰς τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης, τὰς ὁποίας μάλιστα οὐχὶ σπανίως καὶ σαφῶς ὑπαινίσσονται. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξηγεῖται πλήρως καὶ ἡ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ μᾶλλον σπανία μνεῖα τῆς αὐθεντικῆς διδασκαλίας αὐτῆς περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»¹ καὶ ἀντιθέτως ἡ δαψιλὴς μνεῖα τῆς ἐπίσης αὐθεντικῆς διδασκαλίας αὐτῆς περὶ ὑπάρξεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ «πνεύματος Θεοῦ»². Ἄρα ἐκεῖνα τὰ χωρία τῆς Π. Διαθήκης, ἔνθα ρητῶς γίνεται λόγος περὶ τῆς πρώτης ἀνθρωπολογικῆς αὐτῆς διδασκαλίας ἀναφέρονται εἰς τὴν μὴ ρητῶς μνημονευομένην ἑτέραν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν καὶ ἀντιστρόφως τὰ χωρία τὰ ὁμιλοῦντα ρητῶς περὶ τῆς δευτέρας ἀφοροῦν εἰς τὴν μὴ ρητῶς μνημονευομένην ἐν αὐτοῖς πρώτην ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν. Ἀκριβῶς δὲ ἡ τοιαύτη ἀμοιβαία σιωπὴ τῶν σχετικῶν τῆς Π. Διαθήκης χωρίων μαρτυρεῖ εὐγλωττως καὶ δὴ καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ἐν τῇ ἐρευνῇ ταύτῃ ἐπισημανθεῖσαν ἀμοιβαίαν αἰτιώδη καὶ οὐσιώδη σχέσιν, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (הַיְהוָה בְּצַבֵּר) καὶ τοῦ «πνεύματος Θεοῦ» (רוּחַ הַיְהוָה). Ἐξ ἄλλου τὸ ἔνεκα τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐδρεῦον αἰωνίως ἐν τῇ ἐντεῦθεν ἀθανάτῳ ἀνθρωπίνῃ «ψυχῇ» (נֶפֶשׁ)³ θεῖον τὴν καταγωγὴν καὶ φύσει ἀθάνατον «πνεῦμα Θεοῦ», ὅπερ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον καὶ πνευματικὸν ὄν, πρόσωπον, εἶναι τὸ ἔσοπτρον, ἔνθα αἰωνίως κατοπτρίζεται ἡ «εἰκὼν Θεοῦ» (הַיְהוָה בְּצַבֵּר) καὶ οὕτως ἐπὶ τῆς «ψυχῆς» (נֶפֶשׁ) τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι τοῦ ἀτομικοῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ συστατικοῦ, ἐπιτίθεται ἀνεξίτηλος ἡ θεία σφραγὶς τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ».

Πρὸς ὁλοκλήρωσιν ὅμως τῆς ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ἀναληφθείσης ἐρεῦνης διὰ τὴν διακρίβωσιν τῆς βαθυτέρας ἀνθρωπολογικῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου נֶפֶשׁ (κατ' εἰκόνα ἡμετέραν), προσδιορίζοντος, ὡς ὑπεδηλώθη τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπομένει νὰ ἀσχοληθῶμεν καὶ περὶ τὰ ὑπολειπόμενα δύο θεμελιώδη ἐρωτήματα.

(Συνεχίζεται)

1. Γεν. 1^{26, 27} (δ'ς), 9¹⁰ Σοφ. Σολ. 2²⁸, Σοφ. Σειρ. 17⁸, πρβλ. Γεν. 5³.

2. Τὰ χωρία ταῦτα πρβλ. προχείρως ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 292έξ., ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ הַיְהוָה בְּצַבֵּר («πνεύματος Θεοῦ») ὡς τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῆς ἀρχῆς.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 620έξ., 627, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 105έξ., 292έξ.